

Asia: VN/24081/2023-OM-49

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi varmuusvankeuden käyttöönotosta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämisestä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

LAUSUNTO

Oikeusministeriö on pyytänyt eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian lausuntoa yllä mainitusta luonnoksesta hallituksen esitykseksi varmuusvankeuden käyttöönotosta ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämisestä. Lausunto on pyydetty antamaan vastaamalla lausuntopyyntöön lausuntopalvelun (www.lausuntopalvelu.fi) kautta.

Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelman mukaan hallitus etsii välittömästi ratkaisuja, joilla varmistetaan, että yhteiskunnalle ja muiden turvallisuudelle vaarallisimmat vangit eivät vapaudu. Hallitusohjelman mukaan Suomessa otetaan käyttöön varmuusvankeus. Tarkoituksena on, että kaikkein vaarallisimpien vankien kohdalla vankeutta voidaan jatkaa niin pitkään kuin heidän arvioidaan olevan edelleen vaarallisia.

Lisäksi hallitusohjelman mukaan väkivaltariskin arviointia kehitetään ja sen merkitystä osana vangin vapauttamisharkintaa vahvistetaan olennaisesti. Kirjauksen tavoitteena on lisätä väkivaltariskiarvion painoarvoa elinkautisvankien vapauttamismenettelyssä.

Olen 30.1.2025 antanut lausunnon EOAK/7227/2024 varmuusvankeuden käyttöönottoa ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämistä koskeneesta arviomuistiosta. Elinkautisvankien vapauttamismenettelystä on ollut kysymys myös lausuntopyynnössä 18.12.2019 (VN/13339/2019), johon apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen antoi 3.2.2020 lausunnon EOAK/7155/2019. Vaarallisimpien väkivaltarikollisten vapauttamisen edellytyksiä on lisäksi käsitelty

1. YHDISTELMÄRANGAISTUKSEN JA VARMUUSVANKEUDEN SUHDE

Vuonna 2017 rikoslakiin lisättiin uutena rangaistuslajina vaarallisille rikoksenuusijoille tarkoitettu yhdistelmärankaistus, joka muodostuu pitkästä ehdottomasta vankeusrangaistuksesta ja sitä välittömästi seuraavasta vuoden mittaisesta valvonta-ajasta. Tarkoituksena oli luoda seuraamus, johon sisältyvä pitkä valvonta-aika tukee vangin sopeutumista yhteiskuntaan ja ehkäisee rikosten uusimista. Valvonta-ajan päämääränä on estää se, että rikoksenteikijä vapautuisi suoraan vankilasta ilman tukea ja valvontaa.

Yhdistelmärankaistus korvasi aiemman vaarallisille rikoksenuusijoille tarkoitetun vankeusrangaistuksen, joka suoritettiin (lähes) kokonaan vankilassa. Yhdistelmärankaistus on voitu tuomita teoista, jotka on tehty lain voimaantulon eli 1.1.2018 jälkeen. Yhdistelmärankaistuksesta on ehtinyt vapautua kokonaan vuoden 2025 syyskuuhun mennessä vasta alle kymmenen tuomittua, jotka ovat suorittaneet loppuun myös rangaistukseen sisältyvän vuoden valvonta-ajan.

Yhdistelmärankaistuksia on vuosina 2018–2023 tuomittu vuosittain 4–8 kappaletta. Yhdistelmärankaistusta suorittavia oli elokuussa 2025 yhteensä 32. Monen yhdistelmärankaistukseen tuomitun kohdalla on ilmennyt haasteita valvonta-ajan suoriutumisessa ja valvonta-aika on myös muutamassa tapauksessa muunnettu tuomioistuimessa takaisin vankeudeksi.

Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan varmuusvankeus kytkettäisiin yhdistelmärankaistukseen siten, että yhdistelmärankaistukseen tuomitun vankeusaikaa voitaisiin syyttäjän vaatimuksesta jatkaa varmuusvankeutena, jos olisi olemassa

- ilmeinen vaara, että tuomittu syyllistyy vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen, ja
- vankeusajan jatkamista olisi pidettävä välttämättömänä muiden hengen, terveyden tai vapauden suojelemiseksi.

Syyttäjä päättäisi hakemuksen tekemisestä Rikosseuraamuslaitoksen antaman selvityksen perusteella. Varmuusvankeuteen määrittämisestä päättäisi Helsingin hovioikeus. Päätökseen voitaisiin hakea muutosta korkeimmasta oikeudesta, jos korkein oikeus myöntää valitusluvan.

Varmuusvankeuden kohderyhmä olisi siis pääosin sama kuin yhdistelmärangeaistuksen kohderyhmä. Vaaralliseksi arvioitujen rikoksenuusijoiden lisäksi varmuusvankeus voisi kuitenkin hallituksen esityksen luonnoksen (s. 30) mukaan soveltua poikkeuksellisissa tapauksissa myös sellaisiin vakaviin henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuviin rikoksiin syyllistyneisiin, jotka eivät ole aiemmin syyllistyneet vastaaviin rikoksiin tai joita ei ole aiemmin tuomittu lainkaan – siis myös ensikertalaisiin. Kyse voisi hallituksen esityksen luonnoksen mukaan ensikertalaisen kohdalla olla yksittäisestä erittäin vakavasta rikoksesta tai rikoksista.

Varmuusvankeuden pääsääntöinen kytkeminen yhdistelmärangeaistuksen suorittajiin vaikuttaa perustellulta ratkaisulta. Kysymys olisi siis vangeista, jotka on jo kertaalleen rangeaistusta tuomittaessa arvioitu vaarallisiksi. Koska pitkän vankeusrangeaistuksen suorittamisen aikana tilanne on saattanut muuttua – suuntaan tai toiseen –, varmuusvankeutta koskeva harkinta asettaisi viranomaisille ja tuomioistuimelle oikea-aikaisen tarkastuspisteen vangin mahdollista vaarallisuutta koskevalle päivitetyle tilannearviolle. Tilanne muistuttaisi siis elinkautisvangin vapauttamiseen liittyvää harkintaa, mikä lienee yksi hallituksen esityksen luonnoksen keskeisiä tavoitteitakin.

Varmuusvankeuden soveltaminen myös ensikertalaisiin olisi kuitenkin merkittävä muutos nykyiseen rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmäämme. Yhdistelmärangeaistusta koskeva sääntely perustuu vaarallisena pidettyjen rikoksenuusijoiden käyttäytymisen arviointiin. Vaarallisuusarvioinnissa selvitetään ennen muuta aikaisempien väkivaltarikosten luonneta ja syitä sekä pohditaan, mitkä seikat saattaisivat tulevaisuudessakin johtaa samanlaiseen käytökseen. Ensikertalaisten rikosentekijöiden kohdalla vastaavien arvioiden tekeminen on olennaisesti vaikeampaa, koska arviointia ei voida perustaa rikosentekijän aikaisempaan väkivaltaiseen käyttäytymiseen ja rikoshistoriaan.

Hallituksen esityksen luonnoksessa (s. 77) tuodaan esiin se, että harkinnassa voitaisiin huomioida lainvoimaiseen tuomioon johtaneiden rikosten lisäksi myös teot, joiden osalta henkilö on todettu syyntakeettomaksi tai joiden osalta rikosprosessi on edelleen kesken. Lisäksi voitaisiin ottaa huomioon ennen rikosvastuuikärajaa tehdyt rikokset, joista on olemassa tieto poliisin esitutkinta-aineistossa.

Pidän keskeisiin rikosoikeudellisiin periaatteisiin kuuluvan syyttömyysolettaman kannalta hyvin kyseenalaisena ajatusta siitä, että varmuusvankeutta määrättäessä voitaisiin antaa merkitystä sellaisille teoille ja rikosepäilyille, joista ei ole olemassa syyttömyysolettaman kumoavaa lainvoimaista tuomioistuimen ratkaisua.

2 VARMUUSVANKEUDEN LUONNE

Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan yhdistelmärangeaistuksen vankeusaika voitaisiin määrätä jatkumaan varmuusvankeutena. Varmuusvankeuden kestolle ei olisi säädettyä enimmäisaikaa.

Hallituksen esityksen luonnoksen (s. 43) mukaan Rikosseuraamuslaitoksen, syyttäjän ja tuomioistuimen soveltamiskäytännöt tulisivat viime kädessä määrittelemään varmuusvankeuteen määrättyjen määrän ja varmuusvankeuden keskimääräisen pituuden.

Koska Rikosseuraamuslaitoksen ja syyttäjän linjaukset sen suhteen, milloin varmuusvankeus tulisi luonnosteltuja säännöksiä sovellettaessa kysymykseen, eivät ole tuomioistuinratkaisujen kaltaisia prejudikaatteja, erityisesti syyttäjälaitoksen tulisi tunnistaa vastuunsa siitä, että säännösten soveltamisesta saadaan myös korkeimman oikeuden ”väylämerkkejä” yhtäältä siitä, milloin varmuusvankeuden määräämiseen on perusteet ja toisaalta myös siitä, milloin tällaisia perusteita ei ole. Viitataan tältä osin siihen, mitä oikeusasiamies Petri Jääskeläisen lausunnossa (s. 2 ja 3) EOAK/6522/2024 lakivaliokunnalle on syyttäjien valituslupahakemusten tärkeydestä yleisesti todettu.

Hallituksen esityksen luonnoksen (s. 31, 79 ja 80) mukaan varmuusvankeutta voitaisiin luonnehtia lähinnä rikosoikeudelliseksi turvaamistoimiluonteiseksi seuraamukseksi. Koska varmuusvankeus kuitenkin vastaisi käytännössä pitkälti tavanomaisen vankeusrangaistuksen suorittamista, muodostaisi se hallituksen esityksen luonnoksen mukaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen linjan mukaisesti ihmisoikeussopimuksen mukaisen rikosoikeudellisen vapaudenmenetyksen. Varmuusvankeuden luonne jää hallituksen esityksen luonnoksessa jokseenkin epäselväksi. Pakkolaitoseristämistä, jota varmuusvankeus tosiasiallisesti vastaa, pidettiin turvaamistoimena.

Suomessa pakkolaitosinstituution lakkauttamiseen johtaneessa keskustelussa pidettiin ongelmallisena muun ohella sitä, että vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annettu laki mahdollisti määräaikaisen vankeuden muuttumisen rajoittamattomaksi eristämiseksi sen jälkeen, kun rangaistus oli jo suoritettu päivästä päivään. Korkein oikeus otti ratkaisussaan KKO 2001:104 kantaa siihen, oliko pakkolaitoslausuman antaminen sen vuoksi ristiriidassa kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen tai Euroopan ihmisoikeussopimuksen määräysten ja soveltamiskäytännön kanssa. Korkein oikeus totesi, ettei ristiriitaa ollut, koska

”...käytännössä pakkolaitokseen eristetyt on viime vuosikymmeninä poikkeuksetta päästetty ehdonalaan vapauteen, kun he ovat suorittaneet rangaistuksensa kokonaan. Voidaankin perustellusti katsoa lain soveltamiskäytännön vakiintuneen sellaiseksi, ettei tuomitun vapaudenmenetystä enää jatketa hänen suoritettuaan koko rangaistuksensa.”

Korkeimman oikeuden ratkaisun mukaan oli olennaista, ettei pakkolaitokseen eristetyn vangin rangaistuksen täytäntöönpano poikennut muiden vankien rangaistusten täytäntöönpanosta ja että käytännössä pakkolaitokseen eristämisen merkitys oli vain se, että eristetyn oli suoritettava rangaistuksensa täysimääräisenä. Sen vuoksi ristiriitaa kansainvälisiin sopimuksiin ei ollut. Mainituilla perusteilla korkein oikeus katsoi, että myös perusoikeus- ja ihmisoikeusnäkökohdat huomioon ottaen voitiin antaa lausuma siitä, että muutoksenhakija voitiin määrätä eristettäväksi pakkolaitokseen. Korkeimman oikeuden ratkaisun lopputulos olisi mitä ilmeisemmin ollut toinen,

mikäli kysymys olisi tosiasiallisesti ollut rangaistusajan jälkeen jatkuvasta eristämisestä – siis nyt luonnosteltua varmuusvankeutta vastaavasta seuraamuksesta.

Vapaudenmenetyksen jatkaminen turvaamistoimenä vielä rangaistuksen täysimääräisen suorittamisen jälkeen oli siis ratkaisun KKO 2001:104 valossa perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta ongelmallista 25 vuotta sitten. Hallituksen esityksen luonnoksen mukaan nykyisin asia on kuitenkin toisin, ja myös korkein oikeus on lausuntopalveluun jo jättämässään lausunnossa todennut, että ”kansainvälisistä ihmisoikeusvelvoitteista ja perusoikeuksista tehdyn selvityksen perusteella ehdotonta estettä ei näyttäisi olevan tämän kaltaiselle määrittelemättömiä, henkilön vaarallisuuteen perustuvia seuraamuksia ja toimenpiteitä koskevalle kansalliselle lainsäädännölle.”

Oikeudellisen tilannearvion muuttumiseen lienee osaltaan vaikuttanut se, että Euroopan neuvosto on antanut suosituksen vaarallisista rikoksentehtäjästä (Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders) muun muassa sen vuoksi, että on löydettävä tasapaino niin vaarallisten rikoksentehtäjien oikeuksien turvaamiseksi kuin yhteiskunnan turvallisuuden turvaamiseksi. Suositus määrittelee sallituiksi pituudeltaan määrittelemättömiksi seuraamuksiksi ja toimenpiteiksi varmuusvankeuden (secure preventive detention) ja ennakoinnin valvonnan (preventive supervision), joiden kuitenkin tulee täyttää tiettyjä vaatimuksia.

Perus- ja ihmisoikeudet eivät siis ilmeisesti enää aseta välitöntä estettä sille, että Suomeen palautettaisiin mahdollisuus jatkaa vaarallisen rikoksentehtäjän eristämistä senkin jälkeen, kun rangaistus on jo täysimääräisesti suoritettu. Huomionarvoista kuitenkin on, että käytännössä mahdollisuutta jatkaa eristämistä tuomioistuimen määräämän rangaistuksen suorittamisen jälkeen ei ole sovellettu enää 1970-luvun puolivälin jälkeen (HE 262/2004 vp, s. 6), vaikka laki olisi sallinut sen vuoteen 2005 saakka. Sen vuoksi olisi syytä vielä tarkemmin pohtia, ovatko rikokset ja rikoksentehtäjät viime aikoina muuttuneet niin olennaisesti, että eristäminen turvaamistoimenä tulee nyt palauttaa lakiin, vaikka sitä ilman on tultu toimeen 50 vuotta. Tämän kysymyksen käsittelyn osalta hallituksen esityksen luonnoksen perustelut jättävät toivomisen varaa.

Hallituksen esityksen luonnoksessa on varsin kevyesti käsitelty (s. 24 ja 97) perusoikeuksien yleisiä rajoitusedellytyksiä rangaistuksen suorittamisen jälkeen jatkuvan eristämisen kannalta, vaikka nimenomaan tämän seikan arviointi olisi olennaista. Vankeuden jatkaminen rikoksentehtäjän oletetun rikoksen uusimisen perusteella puuttuu voimakkaasti henkilön perusoikeuksiin. Arvioitavana olevassa lainsäädännössä tulisi kiinnittää erityistä huomiota perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin rangaistuksen suorittamisen jälkeen jatkuvan eristämisen osalta. Tuomion suorittaminen päivästä päivään on huomattavasti helpommin arvioitava asia.

Perusoikeusrajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tavoitteen saavuttamiseksi ja muutenkin suhteellisuusvaatimuksen mukaisia. Perusoikeuden rajoittaminen on sallittua vain, jos tavoite ei ole saavutettavissa perusoikeuteen vähemmän puuttuvilla keinoin – tässä tapauksessa

tavoite on muiden hengen, terveyden tai vapauden suojeleminen. Rajoitus ei kuitenkaan saa mennä pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon rajoituksen taustalla olevan intressin painavuus suhteessa rajoitettavaan oikeushyvään.

3 VARMUUSVANKEUDEN MÄÄRÄÄMINEN LAPSELLE TAI NUORELLE

Lasten haavoittuva asema vaikuttaa osaltaan perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten arviointiin. Kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden mukaan lapsilla on erityinen suojan tarve, mikä korostaa myös perusoikeusrajoitusten hyväksyttävyyden ja suhteellisuuden arvioinnissa lapsen edun ensisijaisuutta.

Alaikäisten, alle 18-vuotiaiden lasten rikosoikeudellisesta erityiskohtelusta sekä kansainvälisissä sopimuksissa että Suomen lainsäädännössä vallitsee jokseenkin yksimielinen käsitys siitä, että alaikäisillä vankeusrangaistusta tulee käyttää mahdollisimman vähän. Lasten oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 59/1991) 37 artiklan b kohdan mukaan lapselta ei saa riistää hänen vapauttaan laittomasti tai mielivaltaisesti. Lapsen pidättämisessä, muussa vapaudenriistossa tai vangitsemisessä tulee noudattaa lakia ja näihin toimiin on turvauduttava vasta viimeisenä ja mahdollisimman lyhytaikaisena keinona.

YK:n lapsen oikeuksien komitea (UNCRC) julkaisee yleissopimuksen toimeenpanon tueksi yleiskommentteja, joissa se esittää tulkintansa sopimuksessa taatuista oikeuksista. Kommenttien mukaan (6. c v) niissäkin harvoissa tilanteissa, joissa vapaudenriistoon turvautuminen viimeisenä keinona on perusteltua, tulisi varmistaa, että vapaudenriistoa sovelletaan ainoastaan vanhempiin lapsiin ja että sen kesto on tiukasti rajattu ja että sitä tarkistetaan säännöllisesti.

Kun arvioidaan rikoksenteikijän rikoksia ja niihin perustuvaa vaarallisuutta taikka nuorena henkilönä tehdyistä rikoksista johtuvia pitkäaikaisia seuraamuksia, arvion tulee suositusten valossa lähtökohtaisesti perustua rikoksenteikijän ikään rikosten tekohetkellä. Edellä mainituissa UNCRC:n yleiskommenteissa (20) nimenomaan todetaan, että ”oleellinen ikä on rikoksentekohetken ikä”, kun pohditaan rikosoikeusjärjestelmän menettelyjen soveltamista alle 18-vuotiaisiin.

Edes edellä mainittua Euroopan neuvoston suositusta vaarallisista rikoksenteikijöistä (Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders) ei sovelleta lapsiin, kuten hallituksen esityksen luonnoksessa (s. 20) on sinänsä avoimesti todettukin.

Hallituksen esityksen luonnoksessa perustellaan mahdollisuutta tuomita lapsi varmuusvankeuteen sillä, että alaikäinen olisi vähintään hyvin lähellä täysi-ikäisyyttä, kun päätös mahdollisesta

varmuusvankeudesta tulisi tehtäväksi (s. 51). Luonnoksen mukaan yhteiskunnan suojelun tarve on mahdollista asettaa nuoren iän vaatiman erityiskohtelun edelle (s. 33).

Painavia perusteita sille, että eristämismahdollisuuden tulisi Suomessa liittyä myös nuorena henkilönä tehtyihin rikoksiin, ei nähdäkseni toistaiseksi ole esitetty. Edes jengeihin liittyvän väkivaltarikollisuuden kasvun kanssa kamppailevassa Ruotsissa, jossa on vireillä vastaava lakihanke, varmuusvankeutta vastaavaa turvallisuusrangaistusta ei voitaisi tuomita rikoksista, jotka on tehty ennen kuin henkilö on täyttänyt 18 vuotta.

Hallituksen esityksen luonnosta voidaan lasten eristämisenkin osalta tarkastella myös historiallisessa perspektiivissä. Tiedossani ei ole, että Suomessa olisi koskaan eristetty alaikäisiä pakkolaitokseen vaarallisina rikoksenuusijoina. Pakkolaitoksia koskenut lainsäädäntö ja siinä pakkolaitoslausumalle asetetut edellytykset (pitkä rikoshistoria) tekivät sen käytännössä mahdottomaksi. Jos lasten eristämistä pakkolaitokseen ei tarvittu vuosina 1932–2005, mikä antaa aiheen olettaa, että sellaisen mahdollisuuden säätäminen olisi välttämätöntä nyt. Yhdistelmärangaistukseenkaan ei ole tuomittu sen voimassaoloaikana yhtään alle 18-vuotiasta.

Perustuslakivaliokunta on katsonut, ettei ainakaan lapsiin sovellettaviksi tulevien säännösten tulisi johtaa tosiasiallisten vapaudenmenetyksien pitenemiseen (PeVL 56/2018 vp ja PeVL 21/2005 vp, s. 4).

4 MENETTELY, VIRANOMAISTEN ROOLITUS JA RESURSSIT

Aloitteen varmuusvankeuden määrittämisestä tekisi Rikosseuraamuslaitos. Se antaisi yhdistelmärangaistuksen vankeusajan loppupuolella syyttäjälle asiasta selvityksen, mikäli se katsoisi, että yhdistelmärangaistukseen tuomitun valvonta-ajalle siirtyminen tai valvonta-ajan jälkeinen vapautuminen aiheuttaisi ilmeisen vaaran, että tuomittu syyllistyy uuteen vakavaan henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Syyttäjä tekisi puolestaan oman harkintansa perusteella Helsingin hovioikeudelle hakemuksen varmuusvankeuteen määrittämisestä. Hovioikeuden olisi pyydettävä Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta arvio tuomitun riskistä syyllistyä uuteen henkeä, terveyttä tai vapautta loukkaavaan rikokseen. Jos tuomittu määrättäisiin varmuusvankeuteen, yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpano raukeaisi.

Varmuusvankeuteen määrätty voisi hakea vapauttamista Helsingin hovioikeudelta aikaisintaan vuoden kuluttua varmuusvankeuden määrittämis- tai jatkamispäätöksestä. Helsingin hovioikeus voisi pyytää Vankiterveydenhuollon yksiköltä väkivaltariskiarvion harkintansa tueksi. Varmuusvankeuteen määrättyä ei kuitenkaan voitaisi vapauttaa ilman riskiarviointia. Vapauttamismenettely vastaisi myös muilta osin pitkälti elinkautisvankien vapauttamismenettelyä. Varmuusvankeuden kestolle ei olisi säädettyä enimmäisaikaa.

Eduskunnan oikeusasiamiehen aikaisemmissa lausunnoissa on edustettu sitä kantaa, että niin elinkautisvankien vapauttamiseen kuin kaavaillun varmuusvankeuden määrittämiseen liittyvissä tuomioistuinprosesseissa Rikosseuraamuslaitosta luontevampi toimija olisi syyttäjä. Koska Rikosseuraamuslaitoksella olisi kuitenkin paras käsitys pitkäaikaisen vangin nykyisestä tilanteesta, olisi hallituksen esityksen luonnoksessa (s. 34) todettu tavoin välttämätöntä, että hakemuksen tekemiseen tarvittavat tiedot syyttäjälle tulisivat Rikosseuraamuslaitokselta.

Jos tuomittu määrättäisiin varmuusvankeuteen, muistuttaisi vapauttaminen luonnostellussa sääntelymallissa tämän jälkeen pääosin elinkautisvankien vapauttamismenettelyä, jossa tuomittu voisi hakea vapauttamista ehdonalaiseen vapauteen laissa säädetyin määräajoin. Koska viimeksi mainitut asiat on keskitetty Helsingin hovioikeuteen, olisi luonnostelluin tavoin perusteltua keskittää myös varmuusvankeutta koskevat asiat sinne.

Kun syyttäjälle on nyt varmuusvankeuden hakijana luonnosteltu keskeistä roolia, tulisi asian jatkovalmistelussa pohtia, tulisiko syyttäjä osallistaa myös elinkautisvankien vapauttamiseen sen sijaan, että Rikosseuraamuslaitos toimisi jatkossakin vapauttamisoikeudenkäynneissä roolissa, joka on sen muihin lakisääteisiin tehtäviin verrattuna epätyypillinen. Pidän itsestään selvänä, että syyttäjän tulisi käyttää puhevaltaa hovioikeudessa myös silloin, kun on kysymys varmuusvankeudesta vapauttamisesta; olisihan varmuusvankeus määrätty nimenomaan syyttäjän vaatimuksesta.

Näyttää kuitenkin siltä, että hallituksen esityksen luonnoksen (s. 45, 86 ja 114) mukaan puhevaltaa hovioikeudessa käyttäisi varmuusvankeudesta vapauttamista koskevassa asiassa syyttäjän asemasta Rikosseuraamuslaitos, jonka olisi annettava lausunto hovioikeudelle varmuusvankeuteen määrätyn tekemän vapauttamishakemuksen johdosta. Kuten on säädetty elinkautisvankien vapauttamismenettelyn osalta, Rikosseuraamuslaitoksen olisi lausunnossaan todettava, puoltaako vai vastustaako se vapauttamista. Vaikka Rikosseuraamuslaitokselta pyydetäisiin luonnostelluin tavoin lausunto, myös syyttäjälle olisi vähintäänkin varattava tilaisuus tulla asiassa kuulluksi.

Nähdäkseni rikosasioissa yleisesti toimivaltaista syyttäjää voitaisiin pitää luontevampana asiaan osallisena varsinkin silloin, kun oikeuskäsittely painottuu vangin rikoshistoriaan sisältyvien tekojen vahingollisuuden ja vaarallisuuden sekä tekijän syyllisyyden arviointiin. Ehdonalaiseen vapauteen päästämistä koskevassa harkinnassa on lähtökohtaisesti kysymys siitä, onko elinkautisvankin katsottava suorittaneen vankilassa riittävästi rangaistusta niistä rikoksista, joista tuomitut vankeusrangaistukset elinkautinen vankeusrangaistus käsittää (ks. KKO 2019:89, kohta 9). Kuten hallituksen esityksen luonnoksessa on todettu (s. 38), kysymys on tältä osin eräässä mielessä kyseisten rikosten jälkikäteisestä seuraamusharkinnasta. Seuraamusharkintaa koskevat kannanotot sopisivat luontevammin syyttäjälle kuin Rikosseuraamuslaitokselle.

Käytännössä Rikosseuraamuslaitoksen olisi jokaisen yhdistelmärangaistukseen tuomitun osalta tehtävä hyvissä ajoin ennen vankeusajan päättymistä jonkinlaista arviointia siitä, voidaanko vanki vapauttaa valvonta-ajalle, vai onko perusteita antaa syyttäjälle selvitys, jonka perusteella syyttäjä voi harkita hakemusta varmuusvankeuteen määrittämiseksi. Mikäli asia päätettäisiin toimittaa syyttäjälle, selvitys olisi luonnosteltujen säännösten mukaan toimitettava syyttäjälle aikaisintaan vuotta ja kuutta kuukautta ja viimeistään yhdeksää kuukautta ennen yhdistelmärangaistuksen valvonta-ajan alkamista. Syyttäjän olisi harkittava asia kiireellisesti ja joka tapauksessa hakemus olisi tehtävä ennen valvonta-ajan alkamista. Pidän luonnosteltua määräaika sääntelyä välttämättömänä.

Rikosten uusimista ei voida yksittäistapauksessa varmasti ennustaa. Tieteellinen näyttö numeerisiin tai kliinisiin arviointeihin perustuvista arviointimenetelmistä on vaatimatonta ja lähinnä väestötasolla toimivaa. Arviointimenetelmien luotettavuuden selvittäminen onkin keskeistä pohdittaessa, millainen merkitys väkivaltariskiarviolle voidaan vapauttamismenettelyssä tai muussa päätösharkinnassa antaa.

Riippumatta siitä, mihin jatkovalmistelussa päädytään, haluan kiinnittää huomiota siihen, että jo olemassa oleva lainsäädäntö edellyttää riittävästi voimavaroja väkivaltariskiarvioiden laatimiseen. Rikosseuraamuslaitoksen Helsingin hovioikeutta varten laatimien lausuntojen ja Psykiatrisen vankisairaalan laatimien riskiarvioiden valmistuminen on usein kestänyt liian kauan. Ylin laillisuusvalvoja on useissa aikaisemmissa ratkaisuissa kiinnittänyt huomiota menettelyn hitauteen (Dnro 1300/4/16, EOAK/4325/2017, EOAK/321/2018 ja EOAK/842/2021). Viivästyksistä on ollut kysymys myös 3.11.2025 antamassani ratkaisussa EOAK/5910/2024. Voimavarojen riittävyyteen on siis kiinnitettävä huomiota, jos arviopyyntöjen määrä luonnosteltujen lainmuutosten johdosta entisestään kasvaa.

Apulaisoikeusasiamies Mikko Sarja

Esittelijäneuvos Jarmo Hirvonen

Hirvonen Jarmo

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia - apulaisoikeusasiamies Mikko Sarja,
esittelijänä EsN Jarmo Hirvonen